

Buzgó Gábor

Az életút végén

*Idős emberek sorsa a Bihar vármegyei Nagylétán
az 1930-as években*

Kutatásom tárgyát a Bihar vármegyei Nagyléta község társadalma képezi. A falusi társadalmakra vonatkozóan már az 1930-as években számos szociográfiai írás jelent meg,¹ a téma azonban ma talán kevésbé áll a két világháború közötti korszakot kutató szaktörténészek érdeklődésének középpontjában. Ebben az írásomban vizsgálatom középpontjába olyan nagylétai személyek gondozási, örökítési stratégiáinak elemzését állítom, akik az 1930-as években már életciklusuk vége felé jártak. Nagyléta társadalmát illetően a két háború közötti időszakban alapvetően agrártársadalomról beszélhetünk, hiszen a keresők több mint 70%-a őstermeléssel foglalkozott.² Ennek megfelelően vizsgálatom horizontját is a helyi agrártársadalom jelenti. Az időskori ellátás problémaköre elsősorban a község képviselő-testületi jegyzőkönyveiben, illetve a fennmaradt végrendeletekben jelent meg markánsan, ezért ezek a dokumentumok alkották vizsgálatom fő forrásait. Nagyléta levéltári iratai között gazdag kataszteri anyag maradt fent olyan kataszteri térképekkel, illetve birtokívekkel, amelyek leginkább a vagyoni átadásának folyamatának megértéséhez járultak hozzá. Tanulmányomban főként arra keresem a választ, hogy az idősödő korosztály ellátásában milyen szerepet játszott a család, illetve a község. Emellett megvizsgálom azt is, hogy a kiszolgáltatott léthelyzetben lévő idősek hogyan választották ki segítőtjüket személyt, és miként gondoskodtak gyonyuk továbbadásáról.

NAGYLÉTA GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI VISZONYAI A 20. SZÁZAD ELEJÉN

Nagyléta község a 20. század elején a történelmi Magyarország egyik olyan régiójában feküdt, mely sok szempontból átmenetinek tekinthető, hiszen a bihari térség magába foglalta a síkság és a hegyvidék találkozását, emellett a manapság folytatott területi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos kutatások – a nyugat–keleti fejlettségi lejtőt jelentősen árnyalva – rámutattak arra, hogy a „fejlettséget” tekintve az 1910-es évre számítva az országban itt húzódott egyfajta belső határ is.³ Nagyléta

¹ Kovács 1939; Veres 1939; Erdei 1940; Veres 1944; Szabó Z. 1986; Féja 2004.

² MSK Ús 71. kötet. 118; MSK Ús 86. kötet. 44.

³ Szilágyi 2018b: 74.

1920 után közvetlenül határmenti faluvá vált, bár a „fejlettség” szempontjából már előtte is a határon feküdt, miközben nem tartozott a bihari térség legszegényebb sorsú falvai közé.⁴ A GIS-ta Hungarorum Kutatócsoport által elvégzett vizsgálat során Nagyléta és a vele szomszédos falvak közül Bagamér, Vámospércs, Kokad szintén átlagos fejlettségű értékelést kapott, Álmosd átlag alatti, Újléta mélyen átlag alatti, míg Pocsaj átlag feletti fejlettségűnek találtatott a különböző fejlettségi mutatók⁵ kombinálása során, vagyis a vizsgált falu közvetlen környezetében előnytelen megélhetési és szociális viszonyok lehettek jelen. A települési szintről kiinduló kvantitatív vizsgálat alapján tehát úgy tűnik, hogy Nagyléta és a vele szomszédos falvak nem tartoztak az ország dinamikusan fejlődő területei közé,⁶ amely következhetett egyrészt abból, hogy a térség nem bonyolított le jelentős átmenő forgalmat, vagyis a vasútfejlesztés ellenére is „forgalomárnyékos” övezet maradt, másrészt a bihari táj esetében nagyközségek láncolatát alkotó térről beszélünk, amely lakosságának több mint kétharmada a mezőgazdaságból élt.⁷ Az Alföld esetében viszont a város-falu kapcsolat helyett a város-tanya kapcsolat volt erősebb, annak ellenére is, hogy Debrecen közelsége jelenthetett gazdasági előnyt ezekre a falvakra nézve.⁸ A cívisvárosnak is megvolt azonban a maga tanyahálózata, amely ellátta a várost mezőgazdasági termékekkel.⁹

A kvantitatív vizsgálatokból ítélve a falu gazdasági helyzete tehát nem alakult kedvezően a 20. század elején. Nagyléta gazdasági és társadalmi helyzetéről azonban más források is tudósítanak. Az 1920. évi földreform végrehajtása során Nagylétán több külső szemlélő is tett látogatást egy-egy helyszíni tárgyalás alkalmával. Az ezekről készült jegyzőkönyvek néhány sorában megjelent a látogatóknak a nagylétai társadalomról alkotott véleménye is. Menyhárt Károly állami jószágigazgató 1920 szeptemberében történt látogatásáról a következőt írta:

„1920. szeptember 27-én a helyszínre utaztam, és ott a következőket állapítottam meg. [...] Nagyléta község lakosai, kiknek a birtok határában van, azt egyáltalán nem

⁴ Eörsi Béla szerint a történeti Bihar vármegye 120 községe közül Vaskon és Belényesen éltek a legrosszabbul, az év legnagyobb részét átkoplalták, uborka, tök, saláta, kukoricamálé alkotta a főbb táplálékot. Eörsi 1938: 28–29. Nagyléta esetében az általam vizsgált forrásbázisban nem jelent meg a táplálkozás problémaköre, azonban a szegénység részben a nem megfelelő táplálkozásban mutatkozik meg. Ez a szempont a kutatás folytatásának egyik új irányvonalát jelentheti a későbbiekben. Ferge–Tausz–Darvas 2002: 52.

⁵ Írni-olvasni tudók aránya a 6 éven felüli népességből, haláluk előtt orvosi kezelésben részesülők aránya, jobb minőségű lakóházak aránya, vándorlási egyenleg rátája, nem mezőgazdasági keresők aránya a keresőkből, egy mezőgazdasági keresőre jutó kataszteri tiszta jövedelem. Szilágyi 2018b: 51, 63.

⁶ Szabó Pál visszaemlékezése szerint az 1930-as években Izsáky Margit ezt írta a tájról: „Olyan nagy itt a szegénység, hogy szégyellem, hogy ember vagyok, és szeretném lerágni magamról a húst.” Szabó P. 1968: 84. Ugyanakkor a tehetősebb és a szegényebb térségek közötti szakadékot nem feltétlenül a földrajzi különbségek okozták. Acemoglu–Robinson 2013: 54–55.

⁷ MSK Ús 71. kötet. 118; MSK Ús 86. kötet. 44.

⁸ Erdei 1941: 108.

⁹ Timár 1993: 49.

igénylik, mert a község földjei mintegy 3/4 részben jó minőségű vályogtalajból állanak, s a lakosságnak elegendő földje van s végre a 12 kilométer távolságra fekvő és a nagy homok miatt majdnem megközelíthetetlen ingatlant okszerűen kezelni nem volnának képesek.”¹⁰

Nagyléta esetében agrártársadalomról beszélünk, amelyben alapvető értéke volt a földtulajdonnak, melynek megléte vagy nem léte differenciálta a helyi társadalmat. Menyhárt Károly nagylétai látogatásáról készített jegyzőkönyvében megemlítette, hogy a falu mezőgazdasági határának nagy része jó minőségű talajtakaróból állt. A község a talajviszonyok szempontjából tájhatáron feküdt, ugyanis a település belterületétől mértén északra található határrész talaját homok, míg az attól délre elterülő dűlőket lösztakaró alkotta. Az 1888-ban készült kataszteri felmérés térképszelvényei szerint a nagylétai kisbirtokosok, törpebirtokosok parcellái többségében a településtől délre fekvő dűlőkben helyezkedtek el.¹¹ A déli és az északi dűlők termelékenységé közötti különbséget jól szemlélteti, hogy az egytől nyolcig terjedő osztályozási skálán az előbbieket átlagosan a második, addig utóbbiak az ötödik, hatodik osztályozási csoportba tartoztak.¹² A déli dűlők tehát egyértelműen jobb minőségűek voltak, ebből következően egy 5 kataszteri holdat¹³ kitevő birtok társadalmi szempontból mást jelentett a déli, és mást az északi mezőgazdasági határrészben. Menyhárt Károly szerint a nagylétai lakosság birtokában elég földterület volt, amely kijelentéssel viszonylag pozitív képet festett a helyi lakosság vagyoni viszonyairól, véleményét erősen formálhatta az tényező, hogy a birtokosok nagy részének a déli határrészben terült el a parcellája.

Nagyléta és környezete társadalmának anyagi helyzetéről a Bihar vármegyei gazdasági felügyelő véleménye is fennmaradt.

„Az ingatlan [a Székely László és Izsó Imre tulajdonában álló nagybirtok] a község határának legszélén, Újléta község határa közelében fekszik. Tekintettel arra, hogy a nagylétai határ nagyobb része kiváló, jó minőségű vályog talaj, mely minőségű talaj a községet kb. 3/4 részben határolja, a jelenleg szóban forgó terület szántója pedig buckás homok, rétjei pedig vadvizes, sáros szénát teremnek, nézetem szerint nem alkalmasok arra, hogy az egyébként is jómódú, s csupa kisgazdákból álló nép között kiosztassék. Nézetem szerint sokkal inkább alkalmas azt szükség esetén az Újléta község lakóinak felajánlani, kik ahhoz közelebb esnek, s azon kívül ezen község átlagos talajviszonyainak is jobban megfelelne.”¹⁴

¹⁰ MNL OL K 184. 2335. csomó. 1921. 55980/1921.

¹¹ MNL OL S 78. 063. téka. Nagyléta 1–12. szelvény.

¹² MNL HBML VI. 181/eee 3–18. kötet.

¹³ Egy kataszteri hold 1600 négyszögölnek felel meg, 1 becshold pedig 1000 négyszögölnek.

¹⁴ MNL OL K 184. 2272. csomó. 1919. 18/1919.

Menyhárt Károlyhoz hasonlóan a gazdasági felügyelő is kiemelte Nagyléta mezőgazdasági határának kedvező viszonyait, amelynek egy részét a helyiek „Feketeföld” névvel illették.¹⁵ Emellett „jómódú”¹⁶ lakosságnak látta a Nagylétán élőket, lehetséges, hogy ez a fajta érzület a helyben tapasztalt jó talajviszonyoknak köszönhetően alakult ki benne. A gazdasági felügyelő véleményét természetesen a térségről alkotott valamilyen konkrétabb tapasztalat is formálhatta, tekintve, hogy munkavégzése Bihar vármegyéhez kötötte, rendelkezhetett helyismerettel.

Nagyléta agrártársadalma tehát alapvetően jómódú lehetett, amelyet viszont árnyalhat, ha a mezőgazdasági keresőkön belül megadjuk a földbirtokosok és földnélküliek arányát.

1. táblázat

Mezőgazdasági keresők Nagylétán (1910)

Év	Összes mezőgazdasági kereső	Eltartott	Birtokos	Segítő családtag	Összes mezőgazdasági kereső, önálló (%)	Tisztviselő	Cseléd	Mezőgazdasági munkás	Összes mezőgazdasági kereső, földnélküli (%)
1910	1941	2964	710	459	60,2	5	153	604	39,8

Forrás: MSK Ús 48. k.

Azt nehéz megállapítani, hogy a faluban pontosan hányan rendelkeztek földbirtokkal, hiszen a népszámlálások a birtokosok számát nem személyek szerint, hanem a családtagok birtokát a családfőéhez számítva adták meg.¹⁷ A segítő családtagokat a történeti irodalom nem szokta a birtokosok közé sorolni, azonban nekik is lehetett földbirtokuk, amelyet a népszámlálás keresőkre vonatkozó adatsorai eltakartak. Ráadásul azt is figyelembe kell venni, hogy a falvakban az iparral foglalkozók is gazdálkodhattak.¹⁸ Nagylétán például a földreform során két iparos is kapott parcellát.¹⁹ Ezen túlmenően számos végrendelkező esetében volt arra példa, hogy földnélküliek vásárlás útján vagy öröklés hatására az agrártársadalom más csoportjába „kerültek”. A birtokosok és a segítő családtagok kategóriájának összevonása indokolt lehet, mivel utóbbiak és a föld nélküli mezőgazdasági keresők, habár munkájuk hasonló lehetett, mégsem ugyanazt

¹⁵ MNL OL S 78. 063. téka. Nagyléta 1. szelvény.

¹⁶ A gazdasági felügyelő valószínűleg olyan társadalomnak látta a nagylétait, amelynek többségét a paraszti, vagyis a saját földbirtokkal rendelkező réteg tette ki. Kovács 1939: 108–112; Veres 1939: 24–28; Szabó Z. é. n.: 48–49; Andorka 1979: 52.

¹⁷ MSK Ús 48. kötet 9.

¹⁸ Benda 2008: 229.

¹⁹ MNL HBML IV. B. 409/b 40. doboz. 32274/1927. sz. OFB ítélet.

a tevékenységet végezték. A segítő családtagok feltehetően a családi parcellán, míg a földnélküliek valamely közeli uradalmon vagy módosabb gazdánál napszámosként dolgoztak. Az önálló birtokosok aránya a segítő családtagokkal együtt körülbelül 60%-ra tehető, amely a kor viszonyaihoz képest mindenképpen kedvezőnek ítéelhető. A helyi agrártársadalom alapvetően tehát kisbirtokos társadalom lehetett. A mezőgazdasági keresőknek volt egy föld nélküli rétege, és nyilván a birtokosok egy része sem tudott megélni saját földbirtokának jövedelméből, ők viszont nem, vagy alig jelennek meg a fennmaradt forrásokban, ezért a gondozási és örökítési stratégiák vizsgálatát elsősorban a birtokos parasztság szempontjából kívánom értelmezni.

SEGÉLYEZÉS NAGYLÉTÁN AZ 1930-AS ÉVEKBEN

A segélyezés helyi gyakorlatára vonatkozóan az 1927 és 1932 közötti időszakból fennmaradt képviselő-testületi jegyzőkönyvekből lehetett következtetéseket levonni. Ezekben a jegyzőkönyvekben 12 olyan eset lelhető fel, amelynek tárgya a segélyezés, és amelyekben keresztül képet alkothatunk arról, hogy a faluban ki tekintette magát elesettnek, megsegítésre méltónak. A modern társadalmakban általában a szociálpolitikai gondoskodás lehetséges vagy tényleges támogatottjai képezik a szegények körét, azonban azt is meg kell említeni, hogy a Horthy-korban a segélyezettek a nyomorban élőknek csak egy részét tették ki.²⁰

A falu előljáróságát a segélyezésre törvény is kötelezte, hiszen az annak a településnek a feladatkörébe tartozott, amelyben a közsegélyre jogosult egyénnek illetősége volt.²¹ Az illetőség nem feltétlenül jelentett egyet azzal, hogy a segélyezett az adott településen lakott, ugyanis, ha az egyén elköltözött egy másik helységbe, de ott vagyont nem gyűjtött és nem járult hozzá a közterhekhez, akkor nem számított helybelinek. Azonban születési jogán annak a településnek az illetőségét tarthatta meg, amelyből elköltözött. A községi segélyezés ezen gyakorlata a kor törvényi keretei között egészen 1931-ig állt fent, ekkortól ugyanis elméletileg a segélyezés a lakóhelyhez kapcsolódott, vagyis innentől kezdve a rászoruló támogatása annak a településnek a feladatkörébe tartozott, amelyben az illető lakott.²² Nagyléta esetében azonban volt arra példa, hogy 1931 után is az illetőséghez tapadóan részesítettek közsegélyben olyan személyeket, akik nem ezen a településen laktak, de helyben születtek – lokális szinten tehát az új törvény mellett folytatódott a korábbi metódus.

Az egyes közösségek általában maguk határozhatták meg, hogy kiket tekintettek segélyezésre méltónak.²³ A nagylétai képviselő-testület 1927 és 1932 között leginkább azoknak szavazott meg közsegélyt, akik idős, munkaképte-

²⁰ Gyáni 2006: 32.

²¹ 1871. évi XVIII. tc; 1876. évi XIV. tc. Lásd Kocsis 2010: 6; Gyáni 1994: 19.

²² Gyáni 1994: 20.

²³ Földházi 1994: 4.

len, illetve magatehetetlen falubeliek vagy legalábbis helyben születettek voltak. (A 11 segélyre jelentkező személyből 7-en tartoztak ebbe a csoportba.)²⁴ A magatehetetlen élethelyzetben lévő személy azonban nem minden esetben volt teljesen munkaképtelen. Ennek szemléltetésére Pál István visszaemlékezése szolgálhat példaként.

„Emlékezem nagyanyám már olyan öreg és beteg volt, hogy nem tudott járni és nyáron vackával együtt vittük ki a tornáczra, este be a házba. Mégis egész nap járt a keze. Köszvényes ujjjaival fáradhatatlanul morzsolta a kukoricát, fosztotta a száraz babot, bontotta a mák gubákat. A vetemény magvakat is ő válogatta, rendezte zacskókba. Télen tollat fosztott, rongyot hasogatott, fonalat tekert. Addig élt az öreg, amíg valamit tenni tudott.”²⁵

Az időskorú segélyre jelentkezők mellett 4 esetben fordult elő, hogy munkaképes korú személyek próbáltak közsegélyhez jutni, ezeket a kérelmeket azonban a nagylétai előjáróság nem fogadta el.²⁶ A kérelmezők között volt Sternberg Jakab is, aki ínségsegély iránti kérelmét 1932-ben adta be, amely azonban elutasított.

„Közgyűlés egyhangúlag elhatározta, hogy a kérelmet elutasítja. Kérvényezőnek, mint a legjobb férfi korban lévő, erős, egészséges módjában lett volna a község határában foganatosított ínség munkában részt venni, s azzal családja részére a mindennapi kenyeret megkeresni. Ezt azonban nem tette, hanem ingyen segélyt szeretne kapni. Oly munkabíró ember azonban, aki dolgozni nem akar ingyen segélyben nem részesülhet.”²⁷

A munkakerülőnek ítélt egyéneket Nagylétához hasonlóan Dévaványán sem részesítették segítségben.²⁸ A munka nélküli, de munkaképes egyént mint ínségest tartották nyilván, akinek csak ellenszolgáltatás fejében járt segély, ez gyakorlatilag a közmunka volt, melyért napszámért fizettek.²⁹ A szövegből ítélve a fiatal, munkaképes korú személyek segélyre való jelentkezése a helyi közösségben normaszegésnek számított, még akkor is, ha az 1930-as évek elején a munkavállalási feltételek, különösen az agrártársadalmat tekintve nem voltak kedvezőek. A munkaképes és a munkaképtelen segélyre jelentkező között tehát alapvető választóvonal húzódtott.³⁰

²⁴ MNL HBML V. 653/b 1. kötet.

²⁵ DMNA 1842/80 Pál István visszaemlékezései.

²⁶ MNL HBML V. 653/b 1. kötet.

²⁷ MNL HBML V. 653/b 1. kötet.

²⁸ Tolnay 2005: 76.

²⁹ Gyáni 1994: 21.

³⁰ Földházi 1994: 5.

A közsegélyből való részesülésnek a törvény szerint feltétele volt a vagyontalanság is, amely azt jelentette, hogy az illető nem rendelkezhetett nevében álló házzal, földbirtokkal vagy bármilyen más ingatlannal.³¹ A nagylétai közsegélyben részesülők egy része valóban teljesen vagyontalannak számított, azonban a falu előljárósága ebben a kérdésben nem volt teljesen következetes, mint például Puja János esetében sem:

„A főszolgabíró úr 993/1931 sz. rendeletével képviselőtestületi tárgyalás végett kiadta Puja János nagylétai 292 hsz. alatti lakosnak azon kérvényét, melyben nevezett köztartozásainak elengedését, vagy pedig állandó jellegű segélyben való részesítését kéri. Főjegyző javasolja, hogy nevezett kérelmével utasítsassék el részben azért, mert a képviselőtestület adó elengedésére nem jogosult, részben pedig mert ingatlannal bíró egyén véleménye szerint közsegélyben nem részesíthető. Véghatározat: Közgyűlés egyhangúlag elhatározta, hogy kérvényezőt a köztartozások iránti kérelmével elutasítja, mert a képviselőtestület ingatlant terhelő kö zadók elengedésére nem jogosult. Ugyanez alkalommal közgyűlés egyhangúlag elhatározta, hogy kérelmező Puja János nagylétai 292 hszám alatti lakost, mint teljesen világtalan, gyermek nélküli öreg embert – mivel oly hozzátartozója, ki tartására kötelezhető volna nincs – a közsegélyezendők közé folyó év január 1-től kezdődő joghatállyal felveszi és részére évi 30 pengő segélyt állapít meg a községi pénztár terhére.”³²

Az esetből láthatóan Puja Jánost nem azért vette fel a falu előljárósága a segélyezendők közé, mert vagyontalan lett volna, hanem azért, mert látássérült volt, amit ebben a szövegrészletben a világtalan szó jelöl, emellett további ok lehetett, hogy a határozat szerint nem volt olyan hozzátartozója, aki ellátását biztosítani tudta volna. Országos viszonylatban volt, akit „egy rossz kunyhó birtoklása zárt ki a szegényjogból, sokan pedig egyáltalán nem folyamodtak a megalázással együtt járó alamizsnáért”.³³ Nagylétán ehhez képest a segélyezés részben nem a vagyontalanság állapotához kötődött, hanem inkább az egyén élethelyzetétől függött.

Puja János 1933 márciusában hunyt el, halotti anyakönyvéből tudni lehet, hogy ismeretlen szülőktől származott, illetve foglalkozása napszámos volt.³⁴ A napszámosok az agrártársadalom alsó rétegét képezték, vagyis nem valószínű, hogy a segélyt a helyi társadalomban betöltött befolyása alapján kapta meg. Hagyatéki kimutatása szerint nem rendelkezett földtulajdonnal, egyedüli ingatlantulajdonát Nagyléta belterületén fekvő háza alkotta.³⁵ Puja János 1933 januárjában a ház örökítésével kapcsolatban szóbeli végrendeletet tett, amelyből kiderül, hogy együtt élt feleségével, Kosztin Virággal, aki akkor 68. életévében

³¹ 1871. évi XVIII. tc.

³² MNL HBML V. 653/b 1. kötet.

³³ Ferge 2001: 27.

³⁴ FSA NHAK 17/1933. Puja János halotti anyakönyvi kivonata.

³⁵ MNL HBML V. 653/c 10. csomó.

járt.³⁶ A segélyezési kérelemre válaszként született véghatározat nem említi a feleséget, mint aki alkalmas lenne a férj ápolására, valószínűleg azért, mert ő sem volt már olyan fizikai állapotban, hogy ezt a feladatot el tudta volna látni. A Puja János végrendeletének kihirdetését igazoló dokumentumon nemcsak Kosztin Virág aláírása volt feltüntetve, hanem Puja Ágnes és Puja Flóri kézjegye is, akikről viszont nem lehet megállapítani, hogy pontosan milyen rokoni kapcsolatban álltak az elhunyttal. Az idézett szöveg szerint Puja János gyermektelen volt, végrendeletében pedig feleségére hagyta házának tulajdonjogát, amely helyi szinten akkor volt szokás, ha az illetőnek nem volt egyenesági leszármazottja.³⁷ Mindezek alapján a fent említett két személy valószínűleg Puja János testvérei vagy más oldalági rokonai, közeli hozzátartozói lehettek, hiszen a végrendelet kihirdetésénél, valamint a hagyatéki tárgyaláson jelen voltak. A nagylétai előjáróság szerint Puja Jánosnak nem volt olyan rokona, aki ellátására kötelezhető lett volna, ennek alapján lehetséges, hogy az oldalági rokonokat helyi szinten már nem kényszerítették a hozzátartozó gondozására. Puja János esete összességében arra szolgálhat példaként, hogy a segélyezést nem feltétlenül a vagyon, hanem az egyén idős kora, egészségügyi állapota (jelen esetben vaksága), illetve az abból fakadó munkaképtelensége alapján ítélték meg. Puja János esetén kívül további öt alkalommal szintén hasonló okok miatt szavazott meg a nagylétai előjáróság közsegélyt a rászorulóknak.

Pelei József 1931-ben fordult közsegélyért a falu képviselő-testületéhez, ügyének tárgyalása arra szolgálhat példaként, hogy a segélyezést helyi szinten nem csupán az egyén élethelyzete, hanem a közösségen belüli befolyása is meg-alapozhatta. Pelei József ugyanis cipésmesterként dolgozott, emellett körülbelül két évtizeden keresztül községi végrehajtóként tevékenykedett Nagylétán, vagyis a helyi társadalom egyik ismert és elismert tagja lehetett.³⁸

„A paraszti és kézműves gazdaságra alapozott falusi világban kölcsönös felelősségérzet hatotta át a közösség tagjait, amelyen belül a rokonok, a szűkebb család, a lakóhelyi szomszédság morális közösséget alkotott.”³⁹ Nagyléta társadalma a két világháború közötti időszakban is rurális közösségnek tekinthető, ennek megfelelően az elesettek gyámolítása inkább a rokonság feladatkörébe tartozott, ám voltak olyanok, akik a családi védőháló kereteiből kiszorultak, mivel nem volt olyan családtagjuk, aki ellátásukat biztosíthatta volna. Ennek az egyéntől függően különböző okai lehettek, például az adott személynek nem született gyermeke, vagy az már nem lakott Nagylétán (például házasság miatt más közösségbe költözött), esetleg hamarabb elhunyt, mint a szülei. A falu közössége, pontosabban annak előjárósága azonban ezeket a személyeket sem hagyta magára, hanem az élethelyzetre vagy akár az egyén befolyására tekintettel segélyben része-

³⁶ MNL HBML VII. 167. 1. doboz. 15/1935.

³⁷ Buzgó 2017: 140.

³⁸ MNL HBML V. 653/b 1. kötet.

³⁹ Gyáni 1994: 5.

sította, ezzel mégiscsak megőrizve valamit a közösség iránti felelősségérzetből. A segélyezés alapjának tehát helyi szinten is különböző alakváltozatai lehettek.

A NAGYLÉTAI IDŐSEK ELLÁTÁSA ÉS A VAGYON ÁTADÁSÁNAK STRATÉGIÁI AZ 1930-AS ÉVEKBEN

Az idősek ellátásának a segélyezésen kívül volt egy általánosabb gyakorlata is, amely a család általi gondozást jelentette. Ennek folyamatáról az 1930-as években keletkezett végrendeleteken keresztül alkothatunk képet. Az 1932 és 1939 közötti időszakban összesen 82 olyan személy hunyt el Nagylétán, aki végrendeletet hagyott maga után, ezek közül 66 testamentum maradt fenn.⁴⁰ A vizsgálat tárgyát azért ez a 8 év képezte, mert ebből az időszakból lelhetőek föl nagyobb számban végrendeletek Ertsey Péter derecskei királyi közjegyző levéltári iratai között.⁴¹ Választásom pedig azért esett a végrendeletre, mert azt olyan forrástípusnak tartom, amely sokszínű felhasználást tesz lehetővé. A testamentumok vizsgálata alapján fény derülhet az egyes vagyontárgyak örökítési stratégiájára, illetve a családon belül meglévő kapcsolatok megértésére is alkalmat nyújthat, habár a 20. század elején keletkezett végrendeletek információtartalma a korábbi századokhoz képest már jelentősen megkopott, inkább a vagyon elrendezésére koncentrál, és kevésbé szolgál az élettörténet elbeszélésére.

A fennmaradt 66 végrendelet közül 56 darab származott olyan személytől, aki 60 éven felüli lakos volt.⁴² A 60 évesnél idősebb korosztály Nagyléta község társadalmát illetően marginálisnak tekinthető, ugyanis az 1930-as népszámlálás adatai szerint a falu hétezer fős lélekszámának csak valamivel több, mint 10%-át alkotta,⁴³ vagyis a község lakossága „fiatalosnak” tűnik, ahogyan ez az arány makroszintű léptékben is hasonlóan alakult.⁴⁴

A 60 éven felüli örökgyókat azért tekintettem külön elemzésre érdemes csoportnak, mert csak az ő végrendeletükben jelent meg a gondozás, ápolás problémaköre, szám szerint az 56 esetből 22 alkalommal.⁴⁵ Az, hogy a 66 fennmaradt végrendelet közül 22 esetben jelent meg a gondozás biztosításának akarat, egyrészt köszönhető annak, hogy a végrendeletüket lejegyeztető személyek annak elkészíttetése idején különböző életkorban, eltérő életszakaszban voltak. A viszonylag fiatal, a 30-as, 40-es éveikben járó egyének végakarataiban például egyáltalán nem jelent meg az ellátás gondolata, holott az egyén több esetben már súlyos betegséggel küzdött a végrendeletkezés idején. A gondozás biztosításának óhaja tehát, úgy látszik, elsősorban az idősebb korosztályhoz köthető, bár

⁴⁰ Buzgó 2017: 140.

⁴¹ MNL HBML VII. 167. 1–3. doboz.

⁴² MNL HBML VII. 167. 1–3. doboz.

⁴³ MSK Ús 83. kötet. 154.

⁴⁴ Kövér 2004: 40.

⁴⁵ MNL HBML VII. 167. 1–3. doboz.

a számadatokból kiviláglik, hogy a 60 éven felülieknek is csak a 40%-a tartotta fontosnak végrendeletében rögzíteni időskori ellátását,⁴⁶ amely azonban mindenképpen tekintélyes aránynak értékelhető.

A nagylétei végrendeletekben visszatérő elemként jelennek meg a családtagokra kiosztott/hárított feladatok. Ilyen típusú kötelességek közé tartozott a végrendelkező elhunytáig terjedő időskori ápolása, gondozása, amelyben a gyermekek, közeli hozzátartozók alapvető szerepet játszottak. A végrendeletek egy részében talán nem is a vagyon elrendezése volt az elsődleges cél, hanem sokkal inkább a mindennapi élet kiszámíthatóbbá tétele. Ennek megfelelően az ápolás biztosítása gyakorlatilag utasításként jelent meg a végrendeletekben. Mindezt jól szemlélteti özvegy Papp Demeterné Pelei Zsuzsanna 1939-es kijelentése, mely szerint „köteles Ő [a lányát Papp Ágnesnek hívták] részemre holtom napjáig lakást biztosítani, élelemmel, ruházással és minden szükségességekkel ellátni, betegségemben ápolni és gyógykezeltetni és halálom után tisztességesen eltemettetni”.⁴⁷

Azok a testálók, akik az ápolásukról gondoskodni szerettek volna hátralévő életükre, egymáshoz képest nagyon különböző családi élethelyzetből indultak végrendeletük tollbamondásakor. Gondolok itt arra, hogy egy részüknek nem volt egyenesági utódja, másoknak addigra már valamely gyermeke elhunyt. A születéskor várható átlagéletkor a két világháború közötti időszakban 50 és 55 év között mozgott,⁴⁸ amelyet figyelembe véve nem meglepő, hogy egy-egy 60 éven felüli örökgyógy túlélte gyermekét. Annak megfelelően, hogy mely gyermekek, rokonok éltek a végrendelkezés idején, a végrendelkezők számára ellátásuk biztosítása szempontjából más-más családtagok jöhettek számításba. A 22 vizsgált eset közül 12 alkalommal fordult elő, hogy a testamentum keletkezése idején legalább az egyik gyermek már nem élt, további 3 esetben a végrendelkezőnek egyáltalán nem volt gyereke, előbbieknél a gondozás esetén az unokák, utóbbiaknál a testvérek, unokaöccsök, unokahúgok kerülhettek szóba, mint a legközelebbi hozzátartozók.⁴⁹

A differenciált családi szituációknak köszönhetően a gondoskodó családtag kiválasztását illetően három különböző stratégiát állapítottam meg, amelyek bemutatását egyedi példákkal is szemléltetem. A legerjedtebb módszernek az bizonyult, amikor a szülő egyik gyermekére vagy más rokonára bízta ápolását, amely a 22 vizsgált alkalomból 20-szor fordult elő, vagyis a végrendelkezők bevett eljárásának tekinthető.⁵⁰ Azon 11 végrendelkezőnél, akinek fiú és lány gyermeke is volt a megbízottak között, a nemek arányát illetően felfedezhetők különbségek, ugyanis a gondozás feladata több mint 70%-ban valamely fiúgyer-

⁴⁶ MNL HBML VII. 167. 1–3. doboz.

⁴⁷ MNL HBML VII. 167. 3. doboz. 22/1939.

⁴⁸ Gyarmati–Püski–Barta 1997: 204–210.

⁴⁹ MNL HBML V. 653/c 10–12. csomó.

⁵⁰ MNL HBML VII. 167. 1–3. doboz.

mekre hárult.⁵¹ Ennek egyik, de nem kizárólagos oka az agrártársadalom sajátos házassági szokásaiban keresendő, ugyanis mind endogám, mind exogám házasság alkalmával jellemzően a menyasszony költözött a férj háztartásába, ezzel együtt arra a településre, amelyben az lakott. A hagyatéki kimutatások jegyzőkönyveiben a családra vonatkozó adatok között néhány esetben feltüntették, hogy a közeli hozzátartozók mely településen éltek, azonban az adatok kitöltését illetően sajnos nem voltak következetesek a helyi jegyzők.⁵² Oláh Sándornak három gyermeke volt, kettő lány és egy fiú. A lányok a végrendelezéskor már mindketten férjhez voltak, közülük a fiatalabb Vértesen lakott, míg a másik Nagylétán.⁵³ Az idősebb lány esetében Oláh Sándor végrendeletében megemlítette, hogy az már kapott egy házat, így valószínűleg apjától külön háztartásban élt, fiára vonatkozóan pedig azt állította, hogy vele együtt gazdálkodott, azonban az nem derült ki a szövegből, hogy egy háztartásban laktak-e.⁵⁴ Oláh Sándor az ápolást három gyermeke közül a fiára bízta, amelyben szerepet játszhatott, hogy kisebbik lánya Vértesre került,⁵⁵ idősebb lánya pedig külön háztartást vezetett. A fiával közös gazdálkodás révén azonban feltételezhető, hogy vele szorosabb volt a kapcsolata, és ezért esett rá a választás.

Özvegy Pongor Istvánné Péter Eszternek a végrendelet keltekor két lánya és egy fia volt életben, illetve egy elhalt fia után további két unokája maradt, akik érdekeltek lehetnek a vagyoni öröklésében.⁵⁶ Az özvegyasszony két házasságot kötött, először Nagy József, majd Pongor István volt a férje. Első házasságából született két lánya és elhalt fia, míg a másodikból további egy fia. Az első házasságból származó gyerekek, illetve az unokák mind a Nagylétával szomszédos Kokad községben éltek, míg a második házasságból született fiú nagylétai lakos volt.⁵⁷ Az özvegyasszony Pongor Istvántól származó fiára bízta ápolását,⁵⁸ vele ugyanis inkább lehetett napi kapcsolatban, mint első házasságából született gyermekeivel és unokáival. Péter Eszter lányai a hagyatéki kimutatásban már férjhezett névvel szerepeltek,⁵⁹ így lehetséges, hogy házasságuk alkalmával kerültek Nagylétáról Kokadra, mint ahogyan azt is számításba kell venni, hogy Péter Eszter első házassága idején még Kokadon lakott, majd onnan költözött második házassága alkalmával Nagylétára. Akármelyik variáció valósult is meg, mindkettő a nők helyváltoztatását feltételezi.

Ha mind a 20 esetet egyszerre vonjuk vizsgálat alá, akkor is azt tapasztalhatjuk, hogy a férfi rokonok nagyobb arányban kerültek kijelölésre a gondozás céljából, a testálók ugyanis több mint 60%-ban rájuk hárították ezt a feladatot.

⁵¹ MNL HBML VII. 167. 1–3. doboz.

⁵² MNL HBML V. 653/c 10–12. csomó.

⁵³ MNL HBML V. 653/c 11. csomó.

⁵⁴ MNL HBML VII. 167. 3. doboz. 30/1939.

⁵⁵ MNL HBML VII. 167. 3. doboz. 30/1939.

⁵⁶ MNL HBML V. 653/c 11. csomó.

⁵⁷ MNL HBML V. 653/c 11. csomó.

⁵⁸ MNL HBML VII. 167. 2. doboz. 63/1936.

⁵⁹ MNL HBML V. 653/c 11. csomó.

Azonban ez annak is köszönhető, hogy a végrendelezők egy részének nem is volt feltétlenül más választási lehetősége az adott személy kiválasztásában.⁶⁰ Például a 85 évesen elhunyt Fehér Bálintné Szilágyi Ágnes 1935-ben keletkezett végrendeletében inkább testvéreire, az akkor 74 éves Szilágyi Sándorra bízta ápolását, valószínűleg azért, mert az akkor már néhai másik, ugyancsak fiútestvérének gyermekei Hosszúpályiban laktak.⁶¹

Ennek a gondozást biztosító gyakorlatnak leginkább az a sajátossága, hogy mindig csak egy személy került kiválasztásra a feladat elvégzésére, aki egyben a végrendelezőhöz egyik legközelebb álló egyén is lehetett. Az is feltűnő, hogy az ápoló személy a szűk család köréből származott, a gondozók között az 1930-as években sosem jelentek meg szomszédok, komák. Az ápolás biztosításában tehát kiemelkedő szerep jutott a családnak, azon belül is inkább az egyenes ági leszármazottakra számítottak a szülők, vagyis az időskori ellátás még mindig inkább a családi védőhálón belül működött. Bár a teljes nagylétei társadalomra nincs rálátásom, valószínűleg ez egy jól bejáratott rendszerként működött, mely az írásbeliség és a végrendelezés gyakorlatával nyert extra biztosítékot.

Mindezt minden bizonnyal azért tudták a szülők megtenni, mert az utánuk következő nemzedék még nagyrészt helyben maradt, hiszen köztük is túlnyomó részben földműveseket találunk a keresők között. Nagylétei vándorlási mutatói a 20. század első felében különböző intenzitással, de negatívan alakultak, hasonlóan az alföldi falvak nagy részéhez.⁶² A szüleiket gondozó utódok sem voltak már fiatalok, a kirívó eseteket kivéve többségük körülbelül a negyvenes éveiben járhatott, az elvándorlás viszont feltehetőleg az ifjabbakat érintette. 1920 után Nagylétei határmenti községgé vált, az államhatár a falu gazdaságát érintő negatív hatásai azonban ekkor még kevésbé érvényesülhettek. Vermes Ernő így látta Nagylétát:

„A község a világháborút követő esztendőekben élénk fejlődésnek indult. A vármegye útépitésekkel javította a község közlekedési lehetőségeit, maga a község tizenkét kilométeres betonjárdahálózatot építtetett és bevezette a villamos világítást, mely Debrecenből kapja az áramot. Az utóbbi tíz esztendőekben három ártézi kutat fúrtak. A külterületen iskolát építtetett a község.”⁶³

Az 1925-ös közigazgatási tájékoztató lapok egyik kérdése az volt, hogy milyen feladatok megoldása lenne a legsürgetőbb a községben. Nagylétei előljárósága erre a kérdésre azt válaszolta, hogy egy állami iskola felépítésére, artézi

⁶⁰ MNL HBML VII. 167. 1–3. doboz.

⁶¹ MNL HBML VII. 167. 1. doboz. 17/1935.

⁶² „Kiszámítása a két népszámlálás közötti természetes szaporulat és a tényleges népességnövekedés egyenlege alapján történik.” Faragó 2018: 20. Nagylétei vándorlási egyenlege 1901 és 1910 között -9,92, 1911 és 1920 között -3,78, 1921 és 1930 között -4,05 volt. Szilágyi 2018a: 120.

⁶³ Vermes 1930: 447.

kutak fúrására, valamint közvilágítás kiépítésére lenne szükség.⁶⁴ A fejlesztések megvalósultak, tehát a település 1920 után még akár vonzó is lehetett egyesek számára. Mindezek hozzájárulhattak ahhoz, hogy a lakosság nagyobb része születési helyén maradjon, ezáltal a végrendelkezőknek volt kit megbízniuk gondozásuk feladatával.

A gondozás egy családtagra kiosztott stratégiáján túl további két másikat tapasztaltam a végrendeletek vizsgálata során. Ezekhez azonban már csak egy-egy eset kapcsolódott, vagyis inkább tekinthetők az eddigiekhez képest egyedinek, szokatlanoknak. Suta Péterné Balázs Annának egy nevelt fia és két lánya volt. 1935-ben keletkezett végrendeletében mind a három gyermekét megbízta ápolásával.⁶⁵ Cs. Nagy Sándor pedig 1934-ben úgy döntött, hogy gyermek és testvér hiányában unkaöccseire és unkahúgaira bízta gondozását, de közülük senkit nem nevezett meg, hogy pontosan kinek lenne ez a feladata, hanem arra hagyta vagyonát, aki segítséget nyújtott neki.⁶⁶ Ennek megfelelően az ápolás inkább opciós lehetőség lehetett. Az általánosan bevett ápolási stratégiával hasonlóságot abban mutat ez a két eltérő eset, hogy a segítők kijelölése itt is a lehető legközelebbi hozzátartozók közül történt.

Az idősek gondoskodásával megbízottakra azonban nemcsak az ápolás nehézségeit hagyták, hanem az örökösök próbálták őket „megjutalmazni,” a többi örökösrel szemben előnyben részesíteni. Az előnyben részesítés mértékét illetően azonban nagy differencia alakult ki a végrendelkezők között. A differenciáló tényezőt pedig az örökítendő vagyon mértéke jelentette. A gondozást igénylő 60 éven felüli testálók hagyatéki kimutatásában szereplő vagyonának áttekintése során azt tapasztaltam, hogy a 22 személy ingatlana a teljesen vagyon-talan állapottól az 54 holdas önálló gazdáig terjedt.⁶⁷ Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy az ápolás problémája nem kötődött feltétlenül vagyoni állapothoz, a 1930-as években a családtagok, rokonok segítségére a módos gazdák is számítottak.⁶⁸ Ahogyan az is látható, hogy a csekélyebb vagyon nem jelentette azt, hogy a szerényebb anyagi lehetőségekkel rendelkező végrendelkezők ne részesítették volna előnyben segítők családtagjukat, mint ahogyan azt sem, hogy a gondozás terhe megoszlott volna az örökösök között. Az előnyben részesítés során megfigyelhető az a tendencia, mely során azt a házat, amely a végrendelkező nevében volt (ha volt ilyen), mindig az az örökös kapta, amelyik szülei gondozásában segédkezett. Emellett a legelő, illetve szőlőskert is előfordult, hogy

⁶⁴ NMEA KTL 1925. St-563.

⁶⁵ MNL HBML VII. 167. 2. doboz. 39/1936.

⁶⁶ MNL HBML VII. 167. 3. doboz. 29/1939.

⁶⁷ NVTÁ 1932–1939.

⁶⁸ Dévaványán például „a módosabb gazdák igen hasonlóan éltek a legszegényebbekhez, mert minden pénzüket földbe fektették. Legfeljebb valamivel jobban táplálkoztak, illetve a község elitjéhez tartozó gazdák tanították gyermekeiket. A nagyobb birtokhoz nem feltétlenül kapcsolódott polgárosult életforma.” Nagyléta esetében a végrendeletek tükrében talán valami hasonló tapasztalható, hiszen az időskori ellátás feladata a törpebirtokosok és a módos gazdák körében is a családtagokra hárult. Papp 2011: 120.

egy örökös tulajdonába került, ám ezeknek az ingatlantárgyaknak az örökítése már több személyhez is vándorolhatott. A szántóföld volt az a vagyontárgy, amelyet leginkább megosztottak a végrendelkezők a családtagok között, ám előfordult, hogy a segítő egyén itt is elsőbbséget élvezett, ugyanis nagyobb tulajdoni hányaddal örökölt mint a többiek (2. táblázat).

A vagyon elrendezésének folyamata akkor válhat számunkra nyilvánvalóvá, ha azokat az eseteket vesszük külön vizsgálat alá, amelyekben több örökös is szóba jöhetett. A 22 esetből 21 alkalommal volt az örökhagyóknak egynél több örököse.⁶⁹ A végrendelkezők ház- és földvagyonának (szántó, legelő, szőlő) átvizsgálása során azt tapasztaltam, hogy a 10 kataszteri hold fölött rendelkezők, szám szerint 7 alkalommal kisebb arányban (45–80%) részesítették előnyben az őket gondozó családtagjukat (2. táblázat). Azok, akik nem rendelkeztek ekkora földbirtokkal, gyakran teljes vagyonukat az ápoló személyre hagyták. Ennek hátterében az állhat, hogy a módosabb gazdáknak elég volt csupán vagyonuk egy részét felhasználni arra, hogy előnybe hozzák egyik örökösüket, és számára biztos egzisztenciális alapot teremtsenek, míg a szerényebb lehetőségekkel rendelkező földműveseknek ehhez gyakran teljes vagyonuk kellett. Feltehetően számukra szempont volt az is, hogy valóban jobb anyagi pozícióba hozzák örökösüket.

Özvegy Balk Gáborné Pántya Julianna az 1936-os hagyatéki kimutatása szerint egy házzal és körülbelül fél kataszteri hold szőlővel rendelkezett,⁷⁰ amelyet két fia között oszthatott volna meg, azonban az özvegyasszony a teljes ingatlanvagyont idősebb fiára és annak feleségére hagyta (másik fia Nagyváradon lakott).⁷¹ Az egy házzal és 40 kataszteri hold földbirtokkal rendelkező Suta Péter három fia közül a középsőt részesítette előnyben.⁷² A gondozás fejében házát és 2 kataszteri hold parcellát biztosított számára, a földbirtok maradék 38 kataszteri hold része egyenlő arányban öröklődött a három fiú között.⁷³

A VÉGRENDELKEZŐK VAGYONÁNAK ÉLETCIKLUS KÖZBENI ÁTADÁSA

Az ingatlan és ingó vagyon utódoknak való átadása nemcsak az adott személy végrendelkezése, elhunytá után történhetett meg, hanem az egyszersmind egy hosszabb folyamatként értelmezhető, hiszen a javak egy részét még életükben elkezdtek szétosztani az örökösök között (például a gyermekek házassága esetén). Az ingatlanok átadásának hosszabb távú folyamata a földbirtokvagyon alakulásának nyomon követésével érthető meg. Az 56 darab 60 éven felüli végrendelkező közül 29-nek maradt fent a kataszteri birtokíve. A 29 esetből 21 alkalommal az 1910-es felvételhez képest az 1930-as évekig a földbirtokok „apa-

⁶⁹ MNL HBML V. 653/c 10–12. csomó.

⁷⁰ MNL HBML V. 653/c 11. csomó.

⁷¹ MNL HBML VII. 167. 2. doboz. 13/1937.

⁷² MNL HBML V. 653/c 11. csomó.

⁷³ MNL HBML VII. 167. 1. doboz. 40/1935.

dása” jellemző, vagyis megfigyelhető az a jelenség, mely szerint a végrendelkezők a birtokot elkezdték átadni/eladni életciklusuk végére.⁷⁴

A földbirtok területének kiterjedéséről egyrészt az 1910-es években felvett kataszteri birtokívek, másrészt az örökhagyó halálakor készített hagyatéki kimutatás tanúskodik. A kataszteri birtokívekben elméletileg minden, a földingatlan kiterjedésének változásával kapcsolatos jogügylet rögzítésre került, amely dokumentumokban az ingatlan vásárlását „szaporodás”, míg eladását „apadás” szóval jelölték, illetve pecséttel tüntették fel, hogy az adott telek melyik évben hányadik számú birtokívbe került át.⁷⁵ Ennek a forrástípusnak tehát pontos képet kellene nyújtania a tulajdonos földbirtokállományáról. A kataszteri birtokívekben és a hagyatéki kimutatásokban szereplő adatok összehasonlítása alkalmával viszont azt tapasztaltam, hogy a két forrástípus a földbirtokok kiterjedését illetően gyakran eltérő információkat közöl az örökhagyók vagyónáról.

A 29-ből 14 olyan eset volt, amelyben elméletileg az 1910-es évektől a kataszteri birtokívekben és a hagyatéki kimutatásban eltérő birtokméret került feltüntetésre. Az ellentmondás feloldására több magyarázat is felvázolható. Egyfelől lehetséges, hogy az adott személy a birtokív felvétele és az 1930-as években bekövetkezett elhunyt között földbirtokot örökölt, amely a birtokívbe nem került rögzítésre. Ez azért elképzelhető, mert több esetben előfordult, hogy az idős házaspárok kölcsönös végrendeletet írtak, amely által egymásra hagyták ingatlanukat, illetve az is előfordulhat, hogy a korábban elhunyt házastárs is tett végrendeletet párja javára, amely vagy nem maradt fent, vagy kiesik a most vizsgált 1930-as évek köréből. Azonban az is megtörténhet, hogy a földingatlanok „szaporodása”, vásárlása egyszerűen nem került bejegyzésre a kataszteri birtokívbe, amely egyben a birtokívek forrásértékét is árnyalhatná. A birtokívekben jelölt birtokeladások és -vételek esetében előfordult, hogy 2–3 éves csúszással kerültek bejegyzésre a település ingatlaneladásokról vezetett jegyzőkönyvébe, amely alapján az adminisztráció hektikus volta valóban szerepet játszhatott az ellentmondásos adatok kialakulásában.⁷⁶ Továbbá a különbség oka kereshető abban is, hogy az adott földbirtok nem teljes tulajdonjoggal állt az örökhagyó birtokában, így a hagyatéki kimutatásban az látható, hogy a birtok nagyobb kiterjedésű, mint a kataszteri birtokívben, amelybe valószínűleg csak azok a birtokhányadok kerültek bejegyzésre, amelyek a végrendelkező tulajdonát alkották, hiszen minden birtokosnak saját kataszteri birtokíve volt. Talán ez utóbbi magyarázat oldja fel leginkább az ellentmondást.

A hagyatéki kimutatások és a kataszteri birtokívek nem tartalmazzák a nagylétaiak más községben fekvő birtokait, ugyanis azokat az adott helységben tartották számon. Három végrendelkezőnek volt más községben is birtoka, így azokat hozzászámoltam a nagylétai földvagyonhoz, hiszen így teljesebb kép kapható az illető vagyoni helyzetéről. Özvegy Szabó Károlyné Vida Sárának Kokad község-

⁷⁴ MNL HBML VI. 181/eee 3–18. kötet.

⁷⁵ MNL HBML VI. 181/eee 3–18. kötet.

⁷⁶ MNL HBML VI. 181/eee 46. kötet.

2. táblázat

A 60 éven felüli végrendeletezők gondozási és öröklési stratégiái az 1930-as években

Név	Gyermekek		Lány		Előgyermek		Ház		Gondozás		Ingatlan vagyoni öröklése				
	száma	Fiú	Lány	Előgyermek száma	Fiú	Lány	Testvérek száma	Elő testvérek száma	száma	feladara	Öröklési ház	Öröklési szántó	legelő	Öröklési szőlő	Öröklési c
Pankotai Sándor	3	1	2	1	1	0	0	0	c	van	c	van	van	van	c
M. Nagy Sándorné Fehér Mária	0	0	0	0	0	0	3	1	sz	nincs	nincs	van	van	van	sz
Árva István	3	2	1	2	1	1	1	1	c	van	c	van	van	van	c
Suta Péter	5	3	2	4	3	1	1	1	c2	van	c2	van	van	van	nincs
Fehér Bálintné Szilágyi Ágnes	0	0	0	0	0	0	2	1	f	van	f	van	van	van	nincs
Mány János	4	1	3	3	1	2	1	1	c	van	c	van	van	van	c, d1, d2, g1, g2, g3
Pető József	3	2	1	3	2	1	1	1	c1	van	c1	van	van	van	c1, c2, d
Suta Péterné Balázs Anna	3	1	2	3	1	2	1	1	i, d1, d2	nincs	nincs	van	van	van	nincs
özv. Szabó Károlyné Vida Sára	3	0	3	2	0	2	1	1	d1	van	d1, d2	van	van	van	nincs
Vass Sándor	1	1	1	1	1	1	1	1	i	nincs	nincs	nincs	nincs	nincs	nincs
özv. Pongor Istvánné Péter Eszter	4	2	2	3	1	2	1	1	c	nincs	nincs	van	van	van	nincs
Mihucz János	3	1	2	3	1	2	1	1	c	van	c	van	van	van	c, d1, d2

ben volt 4 köblös földbirtoka,⁷⁷ Pankotai Sándornak 6 kataszteri hold telke az 1920 után határon túlra került Bihardiószegen,⁷⁸ illetve Máty Jánosnak 3 kataszteri hold birtoka ugyancsak Kokad községben.⁷⁹

Egy további dilemmát jelentett a földvagyon meghatározásánál, hogy a Nagylétán nyilvántartott legelő illetményt a személy birtokához számoljam-e. A legelő illetmény a községi közös legelőből való részesedést jelentette, amely tulajdonjogi szempontból nem tartozott az örökhagyó vagyonához, azonban azt szabadon örökíthette, és a jövedelmeztetése által hozzájárult az egyén és családja boldogulásához. A legelő illetményt végül nem számoltam hozzá az egyes személyek birtokához, mert kataszteri tiszta jövedelme elenyésző volt, azonban kiterjedését feltüntettem az általam vizsgált személyek vagyonának kimutatásában (3. táblázat).

A 60 éven felüli örökhagyók vagyonának 1910-es és 1930-as évekre vonatkozó állapota alapján azt tapasztaltam, hogy valóban érzékelhető egy olyan folyamat, mely során az idősebb korosztály átadja vagyonát az utána következő nemzedéknek. Természetesen az egyes személyek közötti vagyoni különbségek szerepet játszhattak abban, hogy ez a folyamat mekkora mértéket öltött (mint ahogyan a végrendeleti öröklés esetében is). Egy 43 holdas gazdaságnak 37 holdra apadása nyilvánvalóan nem ugyanazt a folyamatot tükrözi, mint egy 9 holdas gazdaság 1,5 holdra csökkenése. A végrendelkezők egy része csak néhány száz négyszögölt, mások néhány holdat adtak át családtagjaik számára. Számításaim szerint az 1930-as évekre a birtokok mérete a 21 esetből 13-ban legalább a felére csökkent az 1910-es állapotokhoz képest, amely már jelentős értéknek tekinthető. A birtokok szaporodása a 29 esetből csak 4 alkalommal következett be, azok is döntően néhány száz négyszögölt vagy legfeljebb 1-2 kataszteri holdat tettek ki, emellett további 4 esetben a birtokok méretének változatlansága mutatható ki.

Kérdésként felmerülhet, hogy a birtokívben apadásként megjelenő birtok vajon valóban a családtagokhoz került-e, vagy inkább adásvételről van szó, mely során idegené lett az adott földterület. Az 1930-as években a 60 éven felül elhalt végrendelkezők az 1910-es években negyvenes éveik végén, ötvenes éveik elején járhattak, amely életkorban tehát már inkább a földvagyon csökkenése jellemző. Az örökhagyó egyrészt azért adhatta el birtokának egy részét, mert azt egyedül már nem tudta fenntartani.

„Két gyermekünket nem vonzotta a föld, tanultak és elkerültek messze. [...] Feleségem meghalt. Tovább nem éltem a tanyán egyedül. [...] Kénytelen voltam eladni a tanyát és a faluba költözni, egyedül nem tudtam megbirkózni a megmaradó földdel. [...] Ha még egyszer előlről kellene kezdeni az életemet akkor is tanyán élnék, mert annál boldogabb, szabadabb, egészségesebb élet nincs.”⁸⁰

⁷⁷ MNL HBML VII. 167. 2. doboz. 29/1936.

⁷⁸ MNL HBML VII. 167. 1. doboz. 28/1933.

⁷⁹ MNL HBML VII. 167. 1. doboz. 9/1935.

⁸⁰ DMNA 1842/80.

3. táblázat

Az örökanyagok birtokállományában 1910 és az 1930-as évek között beállt változások

Név	Kataszteri birtokív száma	Kataszteri birtokív szerint (kat. hold) 1910	Kataszteri birtokív szerint (kat. hold) 1930-as évek	A birtok területében 1910 és az 1930-as évek között beállt változás.	Az 1930-as években felvett hagyatéki kimutatás szerint a legelő illetmény nélkül (kat. hold)	Az 1930-as években felvett hagyatéki kimutatás szerint a legelő illetmény területe (kat. hold.)
Pankotai Sándor	838	3,32	2,58	apadás	9,32	2,25
özv. M. Nagy Sándorné Fehér Ágnes	748	1,73	2,37	szaporodás	2,37	3,30
Árva István	17	9,19	1,21	apadás	8,26	0,75
Suta Péter	1070	45,03	7,32	apadás	36,97	8,43
Mány János	580	9,85	9,63	apadás	8,63	0,77
Pető József	950	22,74	13,18	apadás	29,59	6,84
özv. Szabó Károlyné Vida Sára	1092	4,47	4,47	stagnálás	4,00	nincs
Mihucz János	606	23,53	25,62	szaporodás	49,29	5,10
özv. Balk Gáborné Pántya Julianna	35	0,86	0,86	stagnálás	0,51	nincs
K. Nagy József	703	9,78	4,73	apadás	6,45	3,44
Cs. Nagy Sándor	743	7,02	5,88	apadás	6,58	1,54
Oláh Sándor	825	9,91	2,11	apadás	5,64	nincs
özv. Papp Bálintné Pelei Zsuzsánna	842	11,91	9,87	apadás	3,20	nincs
özv. Papp Demeterné Zurbó Julianna	844	10,51	7,91	apadás	12,85	nincs
Tóth József	1224	8,71	8,71	stagnálás	13,14	nincs
M. Papp József	872	27,11	2,87	apadás	21,90	5,18
özv. Guba Sándorné Oláh Sára	316	14,83	4,57	apadás	12,34	2,06
F. Tóth Sándor	1247	43,28	37,85	apadás	6,56	nincs

Név	Kataszteri birtokív száma	Kataszteri birtokív szerint (kat. hold) 1910	Kataszteri birtokív szerint (kat. hold) 1930-as évek	A birtok területében 1910 és az 1930-as évek között beállt változás.	Az 1930-as években fel- vett hagyatéki kimutatás szerint a legelő illetmény nélkül (kat. hold)	Az 1930-as években fel- vett hagyatéki kimutatás szerint a legelő illetmény területe (kat. hold.)
F. Nagy János	688	5,73	4,23	apadás	nincs	nincs
Puskás Mihályné Gábori Mária	1011	5,11	1,56	apadás	0,44	nincs
özv. Papp Józsefné Bora Zsófia	847	0,60	0,12	apadás	nincs	nincs
Szűcs József	1172	2,51	5,28	szaporodás	5,16	nincs
Oláh Gábor	814	7,15	2,55	apadás	4,33	0,81
Benke József	90	9,91	3,23	apadás	14,19	2,06
Szabó Sándor	1098	3,71	3,71	stagnálás	5,31	nincs
Papp János	855	11,16	8,28	apadás	1,68	nincs
özv. Gyulai Sándorné Széles Virág	335	8,30	1,93	apadás	0,63	nincs
Tarján Demeter	1190	6,91	6,54	apadás	6,92	nincs
Guba Sándor	314	4,67	2,21	apadás	2,07	nincs

Forrás: MNL HBML VI. 181/eee 3–18. k.; MNL HBML V. 653/c 10–12. cs.; NVTA 1932–1939.

Pál István visszaemlékezésének ezen része nem az 1900-as évek elejére, hanem a 20. század 40-es éveinek végére vonatkozik, elbeszélése mégis jól szemlélteti a birtok eladásának folyamatát, amelyhez hasonló példa az 1910-es években is előfordulhatott.

Az eladás mellett azonban lehetséges, hogy a birtokot a végrendelkezők a következő nemzedék kezébe adták,⁸¹ amivel próbáltak a gyermekeknek kedvezni. Néhány hold vagy néhány száz négyszögöl nagymértékben változtathatót egy-egy parasztszalád helyzetén, vagy legalábbis megvolt a változásra való remény.⁸² Az örökhagyó családon belüli szerepköre a birtok átadásával együtt

⁸¹ Erdei Ferenc a 19–20. század során a községekben több nemzedéket is megkülönböztetett, „az első a jobbágyemlékű belenyugvó nemzedék, ezt követte az apák csöndesen emelkedő generációja, majd a világháború és az azt követő válságok nemzedéke”. Erdei 1940: 130–140.

⁸² Gunst 1987: 30; Veres 1944: 22.

változhatott, a hatalom ugyanis a birtokkal járt együtt, a család feje nem feltétlenül a legöregebb családtag, hanem az, akinek kezében van a gazdaság.⁸³ Ezt a felvetést azonban árnyalja az alábbi idézet: „Szüleinket féltük és tiszteltük, az ő szavuk szent volt.”⁸⁴ Erdei Ferenc szerint az öregek, ha tulajdonukban vagy hasznélvezetükben volt a föld, akkor is igényt tartottak a gazdaság vezetésére, ha már nem dolgoztak, ami sokszor oda vezetett, hogy ahány felnőtt családtag volt a családban, annyian vezették a gazdaságot.⁸⁵

A végrendelkezők birtokainak eladásáról/átadásáról nem maradtak fent az adásvételi szerződések, azonban Nagyléta kataszteri iratai között megtalálható az 1923 és 1928 közötti időszakból egy jegyzőkönyv, amely a birtokosok személyében beállt változásokat rögzítette. Az örökhagyók 1923 és 1928 között végbement adásvételei ennek a nyilvántartásnak köszönhetően vizsgálhatóvá váltak. A nyilvántartásba öröklés, ajándékozás, illetve vétel jogcímen dokumentált tulajdonosváltozások kerültek be.⁸⁶

A végrendelkezők birtokai 1923 és 1928 között általában a gyermekekhez kerültek. Erre példaként szolgálhat özvegy Papp Bálintné Pelei Zsuzsanna esete. A végrendelkező férje, Papp Bálint nevén szereplő ingatlanok 1923 és 1924 között jutottak Pelei Zsuzsanna tulajdonába, aminek oka lehet, hogy a 9 kataszteri hold és 1592 négyszögöl birtokot a férj a feleségére hagyta,⁸⁷ illetve a két fél azt közösen birtokolhatta, amit az is megerősít, hogy a házaspárnak közös kataszteri birtokíve volt.⁸⁸ Pelei Zsuzsanna még 1923 és 1924 között vásárolt egy 217 és egy 836 négyszögöl kiterjedésű parcellát Gulyás István nagylétai lakostól,⁸⁹ amely jogügylet a végrendelkező birtokívébe is bekerült.⁹⁰ A földbirtok apadása 1927-ben indult el, amikor Pelei Zsuzsanna beltelke, szántóföldjének egy része, valamint szőlőskertje átkerült a 2878. számú birtokívbe.⁹¹ Az adásvétel során az örökhagyó gyermekei, Papp József, Papp Bálint, Papp Eszter nagylétai, valamint Kiss Andrásné Papp Lídia hosszúpályi lakosok jutottak tulajdonhoz.⁹² A végrendelkező azonban más alkalommal is adott át a gyermekei részére földbirtokot, ugyanis végrendelete szerint

„[t]ulajdonomat képezi a Kosár-tó dűlőben lévő 5 azaz öt becshold vagyis 5000 négyszögöl területű szántóból álló ingatlan, mivel abból Papp Ágnes leányomnak több mint 2000 négyszögöl területű részt már oda adtam. Tekintettel azonban arra,

⁸³ Szabó Z. 1986: 175.

⁸⁴ DMNA 1842/80. Pál István visszaemlékezései.

⁸⁵ Erdei é. n.: 56–57.

⁸⁶ MNL HBML VI. 181/eee 46. kötet.

⁸⁷ Bár a férjnek erre utaló végrendelete vagy hagyatéki tárgyalási jegyzőkönyve nem maradt fent.

⁸⁸ MNL HBML VI. 181/eee 9. kötet. 842. számú birtokív.

⁸⁹ MNL HBML VI. 181/eee 46. kötet. Gulyás István és Pelei Zsuzsanna adásvétele 1923/1924.

⁹⁰ MNL HBML VI. 181/eee 9. kötet. 842. számú birtokív.

⁹¹ MNL HBML VI. 181/eee 9. kötet. 842. számú birtokív.

⁹² MNL HBML VI. 181/eee 46. kötet. Pelei Zsuzsanna és Papp József, Papp Bálint, Papp Eszter és Kiss Andrásné Papp Lídia adásvétele 1927.

hogy a többi gyermekeim, illetve unokáim betegségemben meg sem látogatnak és egyedül most nevezett leányom a hűséges gondozóm, amely szeretetét és gondoskodását külön megjutalmazni is óhajtom, miért is ezennel elrendelem, hogy az imént írt ingatlanomból, 2000 négyszögöl vagyis kettő becsholdat egyedüli és kizárólagos tulajdoni joggal, most nevezett Papp Ágnes nevű leányom örökölje.”⁹³

Pelei Zsuzsanna tehát az 1927-es birtokátadáson túl Ágnes nevű lányának olyan formában juttatott 2 becsholdat, amely a kataszteri birtokívben nem szerepelt, vagyis az ingatlan nem tulajdonjoggal, hanem informális úton, a használat által került Papp Ágnes birtokába. Pelei Zsuzsanna földvagyónának legnagyobb kiterjedése 11,91 kataszteri holdra tehető, amely a birtokív szerint 9,87 kataszteri holdra apadt 1927-ben, azonban az informális úton történő birtokátadással 4 becshold átadása vált láthatatlanná, így az örökhagyónak az eredetihez képest közel felére esett vissza a birtokállománya.⁹⁴

A vagyon egy részének az örökhagyó életében való továbbadását özvegy Gyulai Sándorné Széles Virág példája is jól szemlélteti. A végrendelkező 1926-ban ruházta fiára, Gyulai Sándorra a Mosonta kertben található szőlőbirtokot.⁹⁵ Széles Virág földvagyona ezáltal 8,3 kataszteri holdról 1,9 kataszteri holdra csökkent.⁹⁶ Ezek a példák azt a folyamatot tükrözik, mely szerint aki idősebb korára munkaerőként nem vett részt a családi gazdaságban, az a földterület birtoklásából is elkezdett kivonulni.⁹⁷ Pál István visszaemlékezése pedig azt szemlélteti, hogy az ingatlanok megosztása a gyermekek házassága alkalmával is megtörténhetett.

„1928-ban nősültem meg, faluból vittem ki szegény dolgos lányt a tanyára. Azután kettéoszlott a föld: felét én, másik felét az idősebb bátyám munkálta. Külön tanyát is építettem magunknak, az öreg háztól 30 méterre. A testvérek illetőségét kifizettük és feleségemmel állati módon gürcöltünk.”⁹⁸

A példák alapján úgy tűnik, hogy az örökhagyók igyekeztek még életükben a családon belül megtartani a földbirtokot azzal együtt, hogy ennek hatására átrendeződtek a családon belül a tulajdonviszonyok.

A Nagylétán tapasztalt örökítési stratégiák, illetve a vagyon átadásának folyamata összehasonlítható más hasonló településeken, például a Tard községben tapasztaltakkal. A nagylétai vagyonátadási stratégia némiképp eltért a Tard községben tapasztalható „helyzettől”. Tardon ugyanis idősebb korában az apa visszavonult saját birtokára, amely 2–5 holdnál nem tett ki többet, és azon a gaz-

⁹³ MNL HBML VII. 167. 3. doboz. 22/1939.

⁹⁴ NVTÁ 1932–1939.

⁹⁵ MNL HBML VI. 181/eee 5. kötet. 335. számú birtokív.

⁹⁶ NVTÁ 1932–1939.

⁹⁷ Budapesten a Tabán esetében ez a folyamat a nagyváros fizikai teréből való kivonulással is párosult. Gyáni 1992: 146.

⁹⁸ DMNA 1842/80. Pál István visszaemlékezései.

dálkodást csak élete második felében kezdte el.⁹⁹ Nagylétán az örökhagyók földvagyónának vizsgálata alapján az látható, hogy a gazdák életük során saját birtokaikon gazdálkodtak, azonban idősebb korukban egyre zsugorodó földterületen, amely sok esetben szintén 5 kataszteri hold alá süllyedt. A két eltérő térben, földrajzi és birtokviszonyok, piaci lehetőségek között kialakuló Tard és Nagyléta községekben az idős, elaggott gazdák vagyoni szerkezete mégis hasonló, ugyanis a statisztikákban mind a két gazda „szegény parasztnak” látszana a maga 2–5 kataszteri hold földjével, ám az út más volt, melyen keresztül eljutottak idáig. Idősebb korára, aki munkaerőként nem vett részt a családi gazdaságban, az a földterület birtoklásából is elkezdett kivonulni. Mindezen összefüggések azonban csak abban az esetben állják meg a helyüket, ha a földbirtok eladása mögött valóban a gazda munkabírásának csökkenése áll, és nem anyagi gondok miatt kellett a földvagyon egy részétől megválnia.

* * *

A tanulmány összegzéseként megfogalmazható, hogy két bevettnek tűnő gyakorlatot látunk az öregkori elgyengülés kezelésére. Ezek közül az egyiket a segélyezés, a másikat a szűk család által biztosított gondozás jelentette. A község elöljárósága mindig azokat igyekezett segélyben részesíteni, akik ápolása a család által nem volt megoldott, ezáltal a segélyezés elsősorban az idős, munkaképtelen, illetve magatehetetlen személyek segítését célozta meg. Közsegélyre természetesen nemcsak idősek pályáztak, hanem rossz anyagi körülmények között élő személyek is, akik munkaképes koruk miatt ki voltak szorítva a támogatásnak ebből a formájából. Az elaggott segélyre pályázók elbírálása során nem differenciált az, hogy az egyénnek volt-e bármilyen ingatlantulajdona vagy nem, meghatározó tényező inkább a rászorultság, a kiszolgáltatottság lehetett. A községi segélyezés összességében az időskori ellátás terén csekélyebb súlyt képviselt, hiszen attól a család általi gondozás a helyi társadalomban minden bizonnyal meghatározóbb volt. Az életciklusuk vége felé járó személyek ápolásának alapvetően három módja rajzolódott ki az 1930-as években keletkezett végrendeletek elemzése közben. A három különböző stratégia közül egy volt igazán domináns, mégpedig az, amely során a gondozás feladata egy személyre hárult, valószínűleg arra az egyénre, aki a legközelebbi kapcsolatban állt a testálóval, hiszen az ápolás egyben bizalmi pozíció is lehetett. A gondozás vállalásával azonban nemcsak kötelezettségek, hanem anyagi előnyök is jártak. A végrendelezők ugyanis igyekeztek előnyben részesíteni az örökítendő vagyontárgyakból azt, aki életciklusuk végén segítségükre volt. Ennek mértéke azonban a testáló anyagi lehetőségeitől függött. Az ingatlanok megosztása nem feltétlenül csak az örökhagyó elhunytja után történhetett meg, hanem még életében is. Ennek hatására a testálók ingatlanainak, főként a földbirtoknak az apadása figyelhető meg az életkor előrehaladtával. Az örökítési stratégiákra vonatkozó állítások természete-

⁹⁹ Szabó Z. 1986: 31. A tardi viszonyokhoz hasonlóan a Káli-völgyi községek többségében is jelentős volt a különböző eljáró mezőgazdasági és egyéb munkások száma, míg a dolgozó parasztok aránya csekélyebb volt a falvakban. Bouquet–Lipp 1990: 4.

sen a helyi társadalmon belül sem lehetnek általánosan érvényesek, csak az általam vizsgált végrendelezők esetében.

FORRÁSOK

Déri Múzeum Néprajzi Adattár (DMNA)

1842/80. Tanyasi élet a századfordulón. Pál István visszaemlékezései 1980.

Family Search Adatbázis Nagyléta Halotti Anyakönyvi Kivonatok 1933. (FSA NHAK), online: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8B52-9GJ?i=182&wc=92QH-DPL%3A40680301%2C47024301%2C47431601&cc=1452460> – utolsó letöltés: 2019. július 29.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K 184. 2272. csomó. 1919. 18/1919. Földművelésügyi Minisztérium. Legelőügyek; legeltetési szabályrendeletek; legelőügyekben és általános földbirtokrendezési ügyekben hozott OFB ítéletek; közlegelők nyilvántartása és felosztása; legelőtársulatok alakítása. A Bihar vármegyei gazdasági felügyelő levele a földművelésügyi miniszterhez. K 184. 2335. csomó. 1921. 55980/1921. Földművelésügyi Minisztérium. Legelőügyek; legeltetési szabályrendeletek; legelőügyekben és általános földbirtokrendezési ügyekben hozott OFB ítéletek; közlegelők nyilvántartása és felosztása; legelőtársulatok alakítása. Menyhárt Károly helyszíni szemléje.

S 78. 063. téka. Nagyléta 1–12. szelvény. Térképtár. Kataszteri Gyűjtemény (1786–1948). Térképek (1786–1948). Bihar megye. Nagyléta.

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (MNL HBML)

V. 653/b 1. kötet. Megyei városok és községek. Nagyléta nagyközség iratai. Önkormányzati iratok. Képviselőtestületi közgyűlési jegyzőkönyv 1927–1933.

V. 653/c 10–11–12. csomó. Megyei városok és községek. Nagyléta nagyközség iratai. Közigazgatási iratok. Hagyatéki iratok.

VI. 181/eee 3–18. kötet. A közigazgatás területi szervei. Pénzügyi igazgatás szakszervei. A Magyar Királyi Állami 12. Földmérési Felügyelőség Debrecen iratai. Nagyléta kataszteri birtokívek.

VI. 181/eee 46. kötet. A közigazgatás területi szervei. Pénzügyi igazgatás szakszervei. A Magyar Királyi Állami 12. Földmérési Felügyelőség Debrecen iratai. Nyilvántartás a birtokosok személyében beállott változásokról 1923–1928.

VII. 167. 1–2–3. doboz. A jogszolgáltatás területi szervei. Derecskei királyi közjegyző iratai 1932–1939.

Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum (NMEA)

Statistikai Gyűjtemény, Közigazgatási tájékoztató lapok (KTL)

Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. (MSK Ús) 48. kötet. *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községeinkint.* Budapest, 1913.

Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. (MSK Ús) 71. kötet. *1920. évi népszámlálás. A népesség foglalkozása és a nagyipari és kereskedelmi vállalatok községeinkint.* Budapest, 1925.

Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. (MSK Ús) 83. kötet. *Az 1930. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint.* Budapest, 1932.

Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. (MSK Ús) 86. kötet. *1930. évi népszámlálás. Foglalkozási adatok. Községek és külterületi lakotthelyek szerint, továbbá az ipari és kereskedelmi nagyvállalatok.* Budapest, 1934.

1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről.

1876. évi XIV. törvénycikk a közegészségügy rendezéséről.

Nagylétei végrendelezők történeti adatbázisa 1932–1939. (NVTA), online: https://www.academia.edu/39678661/Buzg%C3%B3_G%C3%A1bor_Nagyl%C3%A9tai_v%C3%A9grendelez%C5%91k_r%C3%B6rt%C3%A9neti_adatb%C3%A1zisa_1932 – utolsó letöltés: 2019. július 29.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Acemoglu, Daron – Robinson, James A. 2013: *Miért buknak el a nemzetek? A hatalom, a jólét és a szegénység eredete.* (Ford.: Garamvölgyi Andrea.) Budapest.

Andorka Rudolf 1979: *A magyar községek társadalmának átalakulása.* Budapest.

Bouquet László – Lipp Mária 1990: Életmód és mentalitás egy Balaton-felvidéki kisnemesi faluban a két világháború között. *Kultúra és Közösség* (17.) 1. 3–19.

Buzgó Gábor 2017: Végrendelező társadalmi csoportok Nagylétán 1932 és 1939 között. In: Forisek Péter – Schrek Katalin – Szendrei Ákos (szerk.): *Hallgatói műhelytanulmányok 4. Történész hallgatók válogatott írásai a középkortól a 20. századig.* Debrecen, 136–162.

Eörsi Béla 1938: *A magyar földműves szegénység kialakulása: gazdaságtörténeti tanulmány.* Budapest.

Erdei Ferenc 1940: *Magyar falu.* Budapest.

Erdei Ferenc 1941: A tanyás települések földrajzi szemlélete. *Földrajzi Közlemények* (69.) 1. 103–113.

Erdei Ferenc é. n.: *A magyar paraszttársadalom.* Budapest.

Faragó Tamás 2018: Az 1851–1910 közötti időszak vándorlástörténetének újragondolása, különös tekintettel a nemzetközi vándormozgalmakra. In: Halmos Károly – Kovács Janka – Lászlófi Viola (szerk.): *Mozgás és átalakulás. A migráció és a társadalmi mobilitás történeti változásai és összefüggései.* (Rendi társadalom – polgári társadalom 30.) Budapest, 9–46.

Féja Géza 2004: *Viharsarok.* Budapest.

- Ferge Zsuzsa 2001: *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*. 3. kiadás. Budapest.
- Ferge Zsuzsa – Tausz Katalin – Darvas Ágnes 2002: *Küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen*. 1. kötet. *Esettanulmány Magyarországról*. Budapest.
- Földházi Erzsébet 1994: *A szegénység generációk közötti változása*. (PhD-disszertáció.) Debreceni Egyetem, Debrecen.
- Gunst Péter 1987: *A paraszti társadalom Magyarországon a két világháború között*. Budapest.
- Gyarmati György – Püski Levente – Barta Róbert 2007: *Magyarország a XX. században. Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság*. Szekszárd.
- Gyáni Gábor 1992: *Bérkaszárnya és nyomortelep: a budapesti munkáslakás múltja*. Budapest.
- Gyáni Gábor 1994: *A szociálpolitika múltja Magyarországon*. Budapest.
- Gyáni Gábor 2006: *Hétköznapi élet Horthy Miklós korában*. Budapest.
- Kocsis Attila 2010: A koldulás helyi szintű kezelése Magyarországon a dualizmus korában. *Aetas* (25.) 1. 5–23.
- Kovács Imre 1939: *A néma forradalom*. 2. kiadás. Budapest.
- Kövér György 2004: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In: Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, 11–188.
- Papp Barbara 2011: *Kálvinizmus, „szekta”, lázadás. A kaszásokeresztesek és Dévaványa*. (PhD-disszertáció.) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. <https://docplayer.hu/1285001-Doktori-disszertacio-papp-barbara-kalvinizmus-szekta-lazadas-a-kaszakeresztesek-es-devavanya-a-bizottsag-tagjai-es-tud.html> – utolsó letöltés 2019. július 29.
- Szabó Pál 1968: *Szülőföldem, Biharország*. Budapest.
- Szabó Zoltán 1986: *A tardi helyzet*. Budapest.
- Szabó Zoltán é. n.: *Cifra nyomorúság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe*. Budapest.
- Szilágyi Zsolt 2018a: Vándormozgalom a trianoni Alföld területén a 20. század első harmadában. *Századok* (152.) 1. 85–126.
- Szilágyi Zsolt 2018b: A Kárpát-medence fejlettségi membránja (1910). A fogalomalkotás és a vizualizálás egy lehetséges módszertani megoldása, az eredmények kontextualizálási kísérlete. In: Demeter Gábor – Szulovszky János (szerk.): *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon. Módszerek és megközelítések*. Budapest–Debrecen, 47–84.
- Timár Lajos 1993: *Vidéki városiak. Debrecen társadalmá 1920–1944*. Budapest.
- Tolnay Gábor 2005: Ellátatlanok gondozása Dévaványán a két világháború között. In: Szabó Sarolta (szerk.): *Hagyomány és változás a népi kultúrában. Tanulmányok a hatvan esztendő Dám László tiszteletére*. Nyíregyháza, 71–82.
- Veres Péter 1939: *Az Alföld parasztsága*. 2. kiadás. Budapest.
- Veres Péter 1944: *Parasztsors – magyar sors*. 2. kiadás. Budapest.
- Vermes Ernő 1930: *Bihar vármegye tíz évvel Trianon után. Csonka-Bihar vármegye revíziós emlékalbuma*. Berettyóújfalú.